

VIII. Období po strukturalismu – obecný přehled

Období, které následovalo po strukturalismu (od konce 60. let do konce 20. století), je někdy označováno jako poststrukturalistické (například v americké kritické terminologii), můžeme se rovněž setkat s výrazem neostrukturalismus (německá oblast). Tyto termíny však v některých případech označují filozofy, kteří ve Francii nejsou chápáni jako zastánci podobných pozic. Například trio „francouzských feministek“ (Kristeva, Irigaray, Cixous) se v zahraničních interpretacích často objevuje společně, zatímco francouzské prostředí dodržuje jejich odlišnost. Podobně se mimo Francii poměrně volně zachází s etiketami dekonstrukce a postmodernismus, které jsou používány pro označení široké skupiny myslitelů od Foucaulta po Deleuze, zatímco ve francouzském kontextu je pouze Derrida spojován s dekonstrukcí a pouze Lyotard s postmodernismem.

Navzdory výrazným rozdílům mezi těmito mysliteli přesto existují jistá společná témata a tendence: reakce na strukturalismus, reflexe myšlení Nietzscheho, Freuda a Marxe, návrat k některým problémům ze starší francouzské tradice - etická a náboženská tematika, dále zájem o některé oblasti rozvíjené fenomenologií a existencialismem. Po společenskovědné orientaci strukturalistického myšlení následuje znovuobjevení hodnoty čistě **filozofického** myšlení (s výjimkou Foucaulta, Bourdieua), současně si však filozofové uvědomují roli institucionálních sil, které ovlivňují samotné filozofické myšlení. Ve francouzské filozofii, která následuje po strukturalismu - pro zjednodušení ji budeme nazývat **současnou filozofií** - můžeme určit čtyři klíčová témata: návrat k historickému myšlení, návrat k myšlení o subjektu, důraz na odlišnost a návrat k filozofickému myšlení, které se zabývá etickými a náboženskými otázkami.

1. Návrat k historickému myšlení

Jedná se o reakci na strukturalistický důraz na synchronní charakteristiku studovaných jevů. Strukturalisté se snaží pochopit ahistorické fungování různých systémů, současní filozofové se opět zajímají o historický vývoj studovaných jevů. Tato orientace často souvisí s inspirací v díle starších autorů, kteří nebyli pro strukturalisty klíčoví (např. Deleuze vychází z Bergsonovy teorie času a trvání). Zde je třeba zmínit vliv Heideggera a jeho posunu od myšlení Bytí k myšlení Události (Ereignis) a vliv Nietzscheho pojetí věčného návratu. V této souvislosti připomínám Foucaultovu pozornost věnovanou historii. I když později F. metodu historického výzkumu opustil, stále trval na nutnosti zakotvit myšlení historicky. I v rámci projektu genealogie se F. věnuje historické analýze hranic, které jsou nám dány a současně možnostem jejich překročení. Připomeňme dále J. Derridu a jeho výchozí projekt dekonstrukce logocentrismu, chápaného jako metafyzika přítomnosti, která privileguje přítomnost. V Derridově díle se téma času, dějin a události objevuje neustále. I Derridův neologismus *différance* – základní pojem dekonstrukce - v sobě nese současně prostorový rozdíl a časový odklad. Také pro G. Deleuze je čas zásadním tématem, vychází z Bergsonova pojetí trvání i z Nietzscheho věčného návratu, časem se zabývá i ve svých studiích věnovaných filmu.

2. Návrat k myšlení o subjektu

Současní myslitelé nesouhlasí bez výhrad s myšlením zaměřeným na subjekt (fenomenologie, existencialismus), neztotožňují se však ani s antihumanistickou rétorikou strukturalistů a s jejich proklamacemi o smrti člověka. Derrida zdůrazňuje, že subjekt je nevyhnutelný, není možné jej zničit. Jeho cílem je situovat jej – určit, odkud pochází a jak funguje. Dokonce i M. Foucault, kterého si spojujeme se strukturalistickými proklamacemi o smrti člověka, se ve svém díle průběžně zabývá utvářením moderního subjektu. Můžeme u něj rozlišit důraz na smrt člověka (kritika antropologické orientace moderního myšlení, které zdůrazňuje

privilegované místo člověka) a analýzu subjektu jako variabilní a komplexní funkce diskurzu a moci (za jakých podmínek se subjekt objevuje v řádu diskurzu, jakou má funkci?). V pozdějších studiích F. připouští, že otázka transformace lidských bytostí v subjekty vědění a moci byla obecným tématem jeho výzkumu. Spíše než o antihumanistický přístup se jedná o snahu promyslet humanismus a subjekt po smrti (moderního) člověka. Foucault odmítá subjekt jako něco daného, jako základ etického nebo racionálního myšlení. Subjekt byl historicky vytvořen a právě transformace lidských bytostí v subjekty vědění, moci či sexuality je předmětem F. díla.

Otázka subjektu je centrální v díle **feministických** myslitelů, které nemohly po vzoru strukturalistů naprosto eliminovat subjekt, vzhledem k tomu, že studují rozdíly mezi mužským a ženským subjektem. Ve feministicky orientovaných pracích můžeme sledovat snahu definovat „ženskou subjektivitu“ - úsilí společné přístupu Luce Irigaray a Julie Kristevy. Například Irigaray označuje vystoupení žen jako „mluvících subjektů“ jako faktor, který může přispět k radikálním společenským změnám, protože ženy v západním patriarchálním řádu měly dosud pouze pozici objektu sociální a sexuální směny.

3. Důraz na odlišnost

Důraz na odlišnost jsme mohli sledovat již u strukturalisticky orientovaných myslitelů a v díle jejich inspirátora F. de Saussura. Ve strukturalistických analýzách je kladen důraz na studium vztahů spíše než věcí, zásadní jsou relace mezi objekty. Důraz na odlišnost spíše než na identitu a stejné postupně ještě zesílil. Zásadní je tento přístup například ve feministické teorii, kde je aplikován na oblast sexuální odlišnosti; viděli jsme důležitou roli pojmu *différance* v filozofické koncepci J. Derridy. Odlišnost je podstatná i v díle dalších dvou současných filozofů – Deleuze a Lyotarda. V případě **Deleuze** můžeme zmínit například studii *Nietzsche a filozofie* (1962). Pojem odlišnosti zde slouží k interpretaci vztahu N. a Hegela, k popisu N. odmítnutí metafyzické tradice. N. vůle k moci je podle Deleuze teorií sil odlišených kvantitativně i kvalitativně, sil, které se vzájemně nepopírají (nedochází k jejich negaci), ale potvrzují svou rozdílnost. V díle *Rozdíl a opakování* (1968) pak Deleuze rozvíjí vlastní ontologie odlišnosti. V případě **Lyotarda** můžeme sledovat postmoderní nedůvěru vůči metanaracím (např. osvícenský projekt emancipace racionálního subjektu), Lyotard dává přednost méně ambiciózním malým naracím. Tyto narace nemají totalizující nároky, uznávají specifčnost a singularitu jednotlivých událostí. Z toho plyne postoj, který zdůrazňuje odlišnosti jednotlivých hlasů, projektů, které není možné sjednotit. Je nutné zachovat jejich mnohost a variabilitu.

4. Návrat k filozofickému myšlení o etice a náboženství

Zatímco oblast politiky nikdy francouzské filozofické myšlení nepřestala zajímat, etické a náboženské otázky byly během existencialistických a strukturalistických let málo přítomné. Postupně se však o témata spjatá s problémem morálky a hodnot začíná zajímat širší publikum i studenti filozofie. Svě posluchače získávají myslitelé starší generace, jejichž práce do této doby takový zájem nevzbuzovala, například Vladimír **Jankélévitch** a Emmanuel **Lévinas** (v předchozích letech byly populárnější jeho fenomenologické práce než eticky orientované studie). V obou případech se jedná o emigranty židovského původu, kteří své práce začali publikovat již ve 30. letech. Zatímco Lévinas a Jankélévitch se etickými otázkami zabývali celý život, v případě jiných myslitelů můžeme sledovat postupný nárůst zájmu o tuto oblast. Zde připomínám například Foucaultovy eticky zaměřené práce, kterým se věnoval na sklonku života. Etickými tématy se zabývá i feministické myšlení, v pozdních pracích i Derrida (práce po roce 1974). Náboženská a etická problematika byla blízká myšlení Paula Ricoeura. I v rámci fenomenologické tradice se v posledních desetiletích objevují častěji témata spjatá s náboženskou tematikou (Jean-Luc Marion, Michel Henry).

Dále je možné zmínit kritiku dominantních filozofických proudů z pohledu tradičních morálních pozic, tak jak se objevuje například v reakcích skupiny soustředěné kolem časopisu *Nouveaux Philosophes* (nejedná se o odborný filozofický časopis, řídí jej André Glucksmann a Bernard-Henri Lévy). Další kritickou reakcí na antihumanismus 60. let je práce *Myšlení 68: Esej o současném antihumanismu* z roku 1985 od Luca Ferryho a Alaina Renauta. Vliv na širší publikum měly eticky orientované práce Alaina Finkelkrauta a Gilla Lipovetského.

Doporučená literatura:

- *Za zrkadlom moderny* (M. Foucault, J.-F. Lyotard, G. Deleuze, G. Vattimo, P. K. Feyerabend, R. Rorty, K.-O. Apel, J. Habermas), Bratislava 1991
- J.-F. Lyotard, *O postmodernismu*, Praha 1993
- J. Derrida, *Texty k dekonstrukci*, Bratislava 1993
- V. Jankélévitch, *Odpuštění*, Praha 1996